सुमित्रो वाध्र्यश्वः। अग्निः। त्रिष्टुप्, १-२ जगती

भद्रा अग्नेर्वध्र्यश्वस्य संदृशो वामी प्रणीतिः सुरणा उपेतयः।
यदीं सुमित्रा विशो अग्र इन्धते घृतेनाहुतो जरते दविद्युतत्॥ १०.०६९.०१

वध्र्यश्वः प्राणबन्धकः प्राणायामपरः। वध्र्यश्वस्य अग्नेः। पावकस्य सर्वभूतहितक्रतोः। संदृशः- सन्दृष्टयः। भद्राः- कल्याण्यः। प्रणीतिः- प्रकर्षनीतिः। वामी- सुन्दरी। उपेतयः- प्रपत्तयः। सुरणाः- रमण्यः। यत्- यदा। ईम्- एनमग्निम्। सुमित्रा- स्नेहसम्पन्नाः। विशः- प्रजाः। अग्रे- प्रधानतया। इन्धते- उद्दीपयन्ति। तदा। घृतेन- पूतनवनीतोपलक्षितपूतावगमनेन। दविद्युतत्- द्योतमानः। आहुतः। जरते- स्तुतो भवति ॥१॥

घृतमग्नेर्वध्र्यश्वस्य वर्धनं घृतमन्नं घृतम्वस्य मेदनम्।
घृतेनाहुत उर्विया वि पप्रथे सूर्य इव रोचते सर्पिरासुतिः॥ १०.०६९.०२

वध्र्यश्वस्य। अग्नेः- पावकस्य सर्वभूतहितक्रतुप्रतीकस्य। घृतम्- पूतनवनीतोपलक्षितपूतावगमनम्। वर्धनम्- वृद्धं भवतु। घृतमन्नम्- तदेवास्य हव्यमिति भावः। घृतम्। अस्य- एतस्याग्नेः। मेदनम्- पोषकम्। घृतेन- पूतनवनीतोपलक्षितपूतावगमनेन। आहुतः। उर्विया- विस्तीर्णतया। वि- विशेषेण। पप्रथे- प्रथितो भवति। सर्पिरासुतिः- समर्पितसर्पिः। सर्पिरासूयते यस्मिन्निति सर्पिरासुतिः। सूर्य इव। रोचते- प्रकाशते ॥२॥

यत्ते मनुर्यदनीकं सुमित्रः समीधे अग्ने तदिदं नवीयः।
स रेवच्छोच स गिरो जुषस्व स वाजं दर्षि स इह श्रवो धाः॥ १०.०६९.०३

अग्ने- सर्वभूतहितक्रतो। यत्। ते- भवतः। अनीकम्- रश्मिसङ्घम्। मनुः- विद्वान्। मन ज्ञाने। सुमित्रः- शोभनस्नेहसम्पन्न उपासकः। समिधे- उद्दीपयति। तदिदम्- तदेतत्। नवीयः- नवतरः। सः- तादृशः सन्। रेवत्- सम्पदो यथा भवन्ति तथा। शोच- ज्वल। सः- तादृशः सन्। गिरः-

Dr. Rangani

मन्त्रान्। जुषस्व- सेवस्व। सः। वाजम्- शत्रुगतिम्। दर्षि- दारय। सः। इह- अत्र। श्रवः- अतीन्द्रियश्रवणोपलक्षितदिव्यानुभूतिम्। धाः- धर ॥३॥

यं त्वा पूर्वमीळितो वध्र्यश्वः समीधे अग्ने स इदं जुषस्व।
स नः स्तिपा उत भवा तनूपा दात्रं रक्षस्व यदिदं ते अस्मे॥ १०.०६९.०४

अग्ने- पावक। ईळितः- अस्माभिः पूजितः। वध्र्यश्वः। पूर्वं- पुरा। यम्। त्वा- भवन्तम्। समीधे- उद्दीपितवान्। सः- तादृशस्त्वम्। इदम्- इमं यज्ञम्। जुषस्व- सेवस्व। सः- तादृशस्त्वम्। नः- अस्माकम्। स्तिपाः- भूतपालकः। भव। उत- अपि च। तनूपाः- देहपालकः। अस्मे- अस्मासु। यत्। इदम्। ते- तव। दात्रम्- दानमस्ति। तत्। रक्षस्व- पालय ॥४॥

भवा द्युम्नी वाध्र्यश्वोत गोपा मा त्वा तारीदभिमातिर्जनानाम्।
शूर इव धृष्णुश्च्यवनः सुमित्रः प्र नु वोचं वाध्र्यश्वस्य नाम॥ १०.०६९.०५

वाध्र्यश्व- वध्र्यश्वेन वर्धित। द्युम्नी- दीप्तः। भव। उत- अपि च। गोपाः- पालकः। जनानाम्- विशाम्। अभिमातिः- अहङ्करः। त्वा- भवन्तम्। मा तारीत्- मा हिनस्तु। शूर इव धृष्णुः- क्षत्रिय इव शत्रुधर्षकः। च्यवनः- शत्रुच्यावयिता। सुमित्रः- शोभनमित्रभूतः। नु- क्षिप्रम्। वाध्र्यश्वस्य- वध्र्यश्ववर्धितस्याग्नेः। नाम- मन्त्रम्। प्र- प्रकर्षेण। वोचम्- वदामि ॥५॥

समज्र्या पर्वत्या३ वसूनि दासा वृत्राण्यार्या जिगेथ।
शूर इव धृष्णुश्च्यवनो जनानां त्वमग्ने पृतनायूँरभि ष्याः॥ १०.०६९.०६

समज्र्या- शोभनगतिसम्पन्नान्। अज गतिक्षेपयोः। पर्वत्या- गिर्युपलक्षितजडनिहितान्। वसूनि- सम्पद्भूतान् चिद्रश्मीन्। जिगेथ- जयसि। दासा- विषयदास्यभावनानि। वृत्राणि- आवरणानि। आर्या- अरिभूतानि। जिगेथ- जयसि। शूर इव धृष्णुः- सैनिक इव शत्रुधर्षकः। जनानां च्यवनः- शत्रुच्यावयिता। त्वम्। अग्ने- पावक सर्वभूतहितक्रतुभूत। पृतनायून्- शत्रून्युद्धकामान्। अभि स्याः- अभिभवसि ॥६॥

दीर्घतन्तुर्बृहदुक्षायमग्निः सहस्रस्तरीः शतनीथ ऋभ्वा।

Dr. Rangani

द्युमान्द्युमत्सु नृभिर्मृज्यमानः सुमित्रेषु दीदयो देवयत्सु॥ १०.०६९.०७

दीर्घतन्तुः- सनातनधर्मः। बृहदुक्षा- महासेचकः। सहस्रस्तरीः- बह्वाच्छादनः। शतनीथः- प्रभूतप्रणयनः। ऋभ्वा- उरु भासमानः। द्युमत्सु द्युमान्- दीप्तेषु दीप्तः। नृभिः- उपासकैः। मृज्यमानः- शोधितः। देवयत्सु- देवकामेषु। सुमित्रेषु- शोभनमित्रेषु। दीदयः- उद्दीप्यस्व ॥७॥

त्वे धेनुः सुदुघा जातवेदोऽसश्चतेव समना सबर्धुक्।

त्वं नृभिर्दक्षिणावद्भिरग्ने सुमित्रेभिरिध्यसे देवयद्भिः॥ १०.०६९.०८

सुदुघा- शोभनदोहना। सबर्धुक्- अमृतदोहना। असश्चता- वीतरागेण पत्या। समना- सहृदया जाया। इव। धेनुः- गौः पृथिवी। त्वे- त्वयि भवति। यदा क्रतुरध्यात्मरसोन्मुखो भवति तदा पृथिव्यप्यस्यानुकूला भवतीति भावः। अग्ने- सर्वभूतहितक्रतो। देवयद्भिः- देवकामैः। सुमित्रेभिः- शोभनमित्रैः। दक्षिणावद्भिः- दानवद्भिः। नृभिः- मनुष्यैः। त्वम्। इध्यसे- उद्दीप्यसे ॥८॥

देवाश्चित्ते अमृता जातवेदो महिमानं वाध्र्यश्व प्र वोचन्।

यत्सम्पृच्छं मानुषीर्विश आयन्त्वं नृभिरजयस्त्वावृधेभिः॥ १०.०६९.०९

जातवेदः- जातविद्य। वाध्र्यश्व- वध्र्यश्ववर्धित। ते- तव। महिमानम्। अमृताः। देवाः। चित्- एव। प्र वोचन्- प्रब्रुवन्ति। यत्- यदा। संपृच्छम्- संप्रश्नम्। मानुषीर्विशः- मनुष्यप्रजाः। आयन्- प्रपद्यन्ते। तदा। त्वावृधेभिः- त्वद्वृद्धैः। नृभिः- मनुष्यैः। अजयः- आवरणानि बाधितवानसि ॥९॥

पितेव पुत्रमबिभरुपस्थे त्वामग्ने वध्र्यश्वः सपर्यन्।

जुषाणो अस्य समिधं यविष्ठोत पूर्वाँ अवनोर्वाधतश्चित्॥ १०.०६९.१०

पिता- जनकः। पुत्रम्- सुतम्। इव। उपस्थे- अन्तिके। त्वाम्- भवन्तम्। अग्ने। वध्र्यश्वः- प्राणबन्धकः। प्राणायामपरः। सपर्यन्- परिचरन्। अबिभः- धृतवान्। यविष्ठ- युवतम। अस्य- एतस्योपासकस्य। समिधम्- हव्यम्। जुषाणः- सेवमानः। पूर्वान्- पुरातनान्। वाध्रतः- हिंसकान्। चित्- अपि। अवनोः- अवधीः ॥१०॥

शश्वदग्निर्वध्र्यश्वस्य शत्रून्नृभिर्जिगाय सुतसोमवद्भिः।

Dr. Rangaji

समनं चिददहश्चित्रभानोऽव ब्राधन्तमभिनद्वृधश्चित्॥ १०.०६९.११

शश्वत्- सर्वदा। अग्निः। वध्र्यश्वस्य। शत्रून्- रिपून्। सुतसोमवद्भिः- निष्पन्नरसवद्भिः। नृभिः- मनुष्यैः। जिगाय- जितवान्। चित्रभानो- असाधारणदीप्ते। समनम्- युद्धम्। चित्- अपि। अदहः। ब्राधन्तम्- हिंसकम्। वृधः- वृद्धः सन्। अव- अवाङ्मुखम्। अभिनत्- बिभेद ॥११॥

अयमग्निर्वध्र्यश्वस्य वृत्रहा सनकात्प्रेद्धो नमसोपवाक्यः।

स नो अजामीँरुत वा विजामीनभि तिष्ठ शर्धतो वाध्र्यश्व॥ १०.०६९.१२

अयम्- एषः। अग्निः। वध्र्यश्वस्य- प्राणबन्धकस्य। प्राणायामपरस्य। वृत्रहा- आवरणभेदकः। सनकात्- सनातनकालतः। प्रेद्धः- प्रकर्षेण दीपितः। नमसा- नमस्कारेण। उपवाक्यः- स्तोतव्यः। वाध्र्यश्व- प्राणबन्धकवर्धित। सः- तादृशस्त्वम्। नः- अस्माकम्। अजामिन्- सहाययुक्तान्। वा। विजामीन्- असहायान् वा। शर्धतः- हिंसकान्। अभि तिष्ठ- अभिभव ॥१२॥

Dr. Rangaji